

»STAROSLAVNI ZAČINJAVAC«

(MATOŠ O MARULIĆU)

M i r k o T o m a s o v i ć

UDK: 821.163.42-05 Matoš, A. G.
821.163.42.09 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Mirko Tomasović
Cvijete Zuzorić 5/V
Zagreb

Prijelomna je godina za spoznavanje Marulićeva položaja u hrvatskoj književnoj povijesti 1901, kada je diljem politički i administrativno razjedinjenih nacionalnih prostora i unatoč kruto zavađenim literarnim skupinama proslavljena četvrta stoljetnica »hrvatske umjetne poezije«, tj. obljetnica *Judite* (1501-1901) i kad je njezin tvorac dobio počasni naziv »otca hrvatske književnosti«. Toj se proslavi odazvaše kako »stari«, tako »mladi«, tzv. konzervativci i modernisti. Znakovito je pak da je prepoznavanje Marulića kao pjesnika žive, neugasle, riječi, a ne samo kao zaslužnog pisca iz daleke prošlosti, bilo veće kod mlađeg naraštaja. U tom su ga pogledu više afirmirali ondašnji književnici, negoli historiografi. Pjesničku su mu vrijednost i poticajnost, primjerice, odricali profesori i akademici Tomislav Maretić, Gjuro Šurmin, Ivan Milčetić, Milorad Medini, dok su je isticali Silvije Strahimir Kranjčević,¹ Vladimir Nazor. Milan Begović i Nazor štoviše su pod pseudonimima Xeres de la Maraja (*Hrvatska pjesma*, Split, 1901) i V. Primorski (*Pjesma naroda hrvatskoga*, Zadar 1902) objavili u samostalnim izdanjima svoje poeme u povodu obilježavanja obljetnice *Judite*.² Za poseban prilog vodećega časopisa za kulturu (*»Vijenac« Spljećaninu Marku Maruliću osnivaču hrvatskoga umjetnog pjesništva*, br. 42, Zagreb 1901, str. 822-856) svoje su tekstove poslala ugledna književna imena s početka XX. stoljeća, prozaici i

¹ O odnosu akademske kritike prema Maruliću usp. M. T o m a s o v i ć, *Marulološke rasprave*, Zagreb 2002, str. 111-113.

² Usp. o.c., str. 127-134.

stihotvorci, povjesnici i kritici, te javni djelatnici: Gjuro Arnold, Vjenceslav Novak, Ante Radić, Josip Florschütz, Dinko Politeo, Josip Pasarić, Milivoj Šrepić, Rikard Katalinić Jeretov, Gjuro Šurmin, te još neki drugi, manje poznati. U *Ljetopisu Društva hrvatskih književnika za godine 1900-1903* (Zagreb, 1903), u cijelosti posvećenom »Proslavi četiristogodišnjice hrvatske umjetne književnosti u Zagrebu«, njima su se pridružili don Frane Bulić, Vladimir Mažuranić, Ivan Vitez Trnski, Ljubo Babić Gjalski, Vicko Milić, splitski gradonačelnik, i Ivan Milčetić.³ Prvo pak desetljeće XX. stoljeća, puno burnih literarnih previranja, dojmljivo je obilježio Antun Gustav Matoš, koji je od 1898. do 1904. u pariškom izbjeglištvu, a tek se 1908. vraća u svoj rodni grad Zagreb. Zanimalo nas je da li je bilo njegovih reakcija na Marulićevu revalorizaciju u domovini te, općenito, kakva mu je vizija »staroslavnog začinjavca« (tako je pjesnika *Judite* nazvao u jednom tekstu) u dojmovniku o hrvatskim klasicima. Odgovor je na prvo pitanje potvrđan, a na drugo bi se mogao svesti na tvrdnju da je A. G. Matoš, poput drugih velikana hrvatske književnosti XX. stoljeća, u prvom redu tada djelatnih pjesnika, Kranjčevića, Nazora, Begovića (kojima valja pridodati i Tina Ujevića), slutio Marulićevo iznimno značenje u nacionalnim razmjerima, ali i njegovu književnu vrsnoću. Te će pak znakovite nagovještaje ovjerodostojiti tek marulološka probuđena istraživanja s kraja tog stoljeća, pa se može na još jednom slučaju ustanoviti da je Matoš i u pogledu Marula imao pravo, zahvaljujući svojoj velikoj kritičkoj intuiciji, kada je riječ o hrvatskim književnim fenomenima.

Iako se ni u jednom članku tematski i naslovno ne bavi Markom Marulićem, razmjerno ga često uvodi u zbor tijekom eseja, kritika, čak putopisa i podlistaka. Jeku proslave *Judite* nahodimo u recenziji, tiskanoj u starčevićanskom glasilu *Hrvatsko pravo* od 30. listopada 1901, upravo pokrenute obiteljske revije, koju je uređivala Milka Pogačić u ime Gospojinskog kluba Učiteljske čitaonice. Gospojinski klub zapravo je, kako bismo danas rekli, »ženska sekcija« Hrvatskoga pedagoškoga književnog zbora u Zagrebu, koji je izdavao tu reviju, *Domaće ognjište*. Recenzent iz Pariza, tadašnjega središta svjetske umjetnosti i liberalnih pokreta, pozdravlja zamisao da se i u Hrvatskoj žene zauzmu za nacionalne probitke: »Ne dobacujte mi frazu *emancipacija*. Kao za sve velike misli, i u njezino se ime počinilo zločinā,« Matoševo ženoljublje popraćeno je, ipak, korektivom: »Pokret naših dama nije i neka ne bude karikaturom nego najljepšim podvigom lijepog Hrvatstva za slobodom i čovječtvom.« Pozivljući se na Turgenjeva, podsjeća na to da u Rusiji žena ima više karaktera od muškarca i da je može bitno tako i u drugim potlačenim zemljama. Nezadovoljan i ogorčen političkim zbivanjima u domovini, »trubač sa Seine« ironizira mlohavost i prevrtljivost domaće elite: »Neka bude i u nas žena junak kad se junaci pobabiše i pred tuđinsku kudjelju.« Podsjećajući na Djevicu Orleansku, znamenitu ženu iz njemu bliske francuske nacionalne povijesti, jadikujući iz Pariza zbog svoje domovine, prosljediti će: »Četiristo ljeta iza Marulićeva pjevanja, na tisuć Holoferna nemamo ni jedne

³ Vidjeti Nedjeljka P a r o, *Bibliografija Marka Marulića*, Split 2003, str. 16-17.

Judite.« U tom kontekstu zaključit će: »Emancipacija naše žene nije prema tomu drugo nego emancipacija najvećeg dijela Hrvatsva u svakom pravcu.«⁴ Pokaznica mu je pak »lijepog Hrvatsva« bila glumica Ljerka pl. Šram, koju od milja nazivlje⁵ Šramicom, Ljerkicom. Matoševa »Mylady Šram« također se uključila u proslavu Marulićeve *Judite*, jer je sudjelovala u »Svečanoj predstavi četiristogodišnjice hrvatske književnosti«, uprigođenoj 13. studenoga u Hrvatskomu zemaljskom kazalištu 1901, dakle četrdesetak dana poslije nego je objavljen Matošev članak u *Hrvatskom pravu*. »Ljerkica« je u drugom dijelu predstave »Uspomeni Marka Marulića, pozorništoj prikazi«, koju je »sastavio« Franjo Marković glumila vilu Hrvaticu.⁶ O predstavi su izvijestili zagrebački dnevници, posebno *Obzor*,⁷ u sutrašnjem broju, kao i riječki *Novi list*. Matoš je zacijelo o tome bio obaviješten, jer je, među ostalim, *Obzor* mogao čitati u jednoj od pariških kavana, u kojoj se redovito družio s umjetnicima i boemima.

U osvrtu na *Domaće ognjište* Matoš u liku Marulićeve Judite vidi model domoljubne junakinje, poticajne za Hrvatice, a sam spjev percipira kao rodoljubno uzorno djelo. Kako pak percipira pisca djela? Dok je u *Pismu iz Pariza* 1900. u nostalgiji za Zagrebom Šramici ispisao komplimente kakve nije dobila nijedna hrvatska glumica do sada, Matoš je dvije godine poslije u jednom pariškom časopisu, koji je okupljao umjetnike u izbjeglištvu, objavio prilog *Lettre de Croatie*. U časopisu *L'Oeuvre d'art international* u kojem surađuju, među ostalima, Ardengo Soffici, Charles Vildrac, Auguste Rodin, u prosinačkom broju iz 1902. lamentira »trubač sa Seine« nad hrvatskom političkom i književnom zbiljom ističući Dubrovačku Republiku kao oazu umjetnosti, pa produžuje: »Nesretna Dalmacija dala nam je našeg prvog nacionalnog pjesnika, Marulića, latinskog Marulusa, koji je u ime elite padovanskog sveučilišta pozdravljao bijel, zlatan i purpuran prolaz veličajnog dužda mletačkog.«⁸

Vicko Milić g. 1901. »obielerodanio« je Božićevićev životopis Marka Marulića (*Vita Marci Maruli Spalatenis per Franciscum Natalem*) iz kojeg je Matoš parafrazirao rečenicu o pozdravnom govoru studenta iz Splita pri nekom svečanom dočeku u Padovi državnog poglavara Nikole Marcella. Taj je životopis očevitno čitao, pa je iz domoljubnih osjećaja stranom općinstvu htio skrenuti pozornost na izbor jednog Hrvata kao govornika u ime slavnoga sveučilišta pri dohodu mletačkog dužda u Padovu. Međutim, važnija je za nas Matoševa kvalifikacija Marulića kao prvoga hrvatskog nacionalnog pjesnika (»premier poète national«).⁹ Da to nije

⁴ Citati prema: A. G. M a t o š, *Sabrana djela*, sv. I-XX, svezak VI, str. 43, Zagreb 1973.

⁵ *Pisma iz Pariza*, XXIV, *Sabrana djela*, sv. V, str. 230-234.

⁶ Usp. *Marko Marulić Marul*, Spomen-knjižica u povodu otkrivanja spomenika u Zagrebu 22. mjeseca travnja 1999. Uredili Ivo Sanader i Mirko Tomasović, Zagreb 1999, str. 31.

⁷ Usp. o.c., bilješka 3. str. 181, 184, 188.

⁸ Prijevod s francuskog Ljube W i e s n e r a, *Sabrana djela*, sv. VI, str. 247.

⁹ Sv. IV, str. 63.

samo retorički ukras za auktora *Judite*, bolje se vidi iz eseja *O modernosti*, napisanog 1909. Tu Matoš, nižući svoje glasovite asocijacijske kataloge, spominje da je Fritz Uhde po biblijskom stilu sličan Rembrandtu i Maruliću, a esej sažimlje u tvrdnju: »Hrvatski narod od Marka Marulića grede stopama modernizma...«¹⁰ Tvrdnja mi se čini bitnom točkom Matoševe vizije »staroslavnog začinjavca«. Osjetio je, naime, Marulićevu književnu nadmoć u kontekstu konstituiranja literarne kulture u Hrvata i njezinog izlaska iz perifernosti na europsku pozornicu kao nacionalne vrijednosti. Osjetio je i njegovu pjesničku riječ, ponajboljom metodom za kritičara, prišavši čitanju *Judite* bez predrasuda koje su imali jezikoslovci i tradicionalistički književni povjesnici. Otputivši se potkraj rujna 1909. u Samobor, svoj elogij idiličnom gradiću započinje evokacijom hrvatske jeseni, prve nakon desetljetnoga izgnanstva: »U vinogradima panski klopotac, na lišću prvo jesenje zlato, a preko živica 'cvrljci s punom gvačom' – kako za škvorce veli Marulić, staroslavni začinjavac.«¹¹ Riječ je, dakle, o citatnom intertekstualnom postupku, koji svjedoči s kolikom je pomnjom Matoš pratio Marulićev tekst, tj. *Juditu*. Citat se referira na »priliku«, usporedbu, iz šestog pjevanja spjeva:

Kako vinograd gust kad je voće zrilo,
Koga ne bude bljust pudar ni pudilo,
Jato ga pokrilo čvarljak, grozd ne ojde,
Kad se je najilo, s punom gvačom pojde:¹²

Judita, VI, 113-116

»Staroslavni začinjavac« umetnuo je u epsku obradbu biblijske zgode živu sliku o čvorcima, o jatu ptica, koje se sručilo na dozrelo jesensko grožđe, što je zacijelo doživio i vidio u svojim splitskim vinogradima, a Matoš zamijetio u vinogradima oko Samobora. Najveći pjesnik ladanjske Hrvatske čitajući *Juditu* uočio je estetsku vrijednost navedenog Marulićeva opisa i zapisao ga u svoju bilježnicu kao poželjno citatno mjesto.¹³ Koristio se njime kao stilskim ukrasom u uvodu samoborske epopeje montažom dvaju stihova iz *Judite* (115-116) u sintagmi »cvrljci s punom gvačom«. Matoš navodi *cvrljci* umjesto *čvrljci* ili *čvarljci*, što nije pogreška, jer tako stoji u Jagićevu čitanju *Judite* za njezino izdanje u Akademijinoj ediciji.¹⁴ To upućuje na pretpostavku da je Marulićev ep studijski

¹⁰ Sv. IV, str. 279.

¹¹ Sv. IV, str. 97.

¹² Citat prema: Marko Marulić, *Duhom do zvijezda*, izbor i predgovor Bratislav Lučin, Zagreb 2001, str. 122.

¹³ Matoš je imao navadu ekscerpirati građu iz tekstova koja ga je zanimala, što je sačuvano u *Bilježnicama*. Čitajući Hektorovićevo *Ribanje* s velikim uvažavanjem, primjerice, u opširnim anotacijama, nahodimo i ovu: »Divno o Maruliću!« Ta se pohvala odnosi na stihove, kojima Hektorović veliča Marulića, a te je stihove (*Ribanje*, 781-784) zapisao u svoju bilježnicu. O Matoševu divljenju Hektoroviću usp. Frano Čale, *Stariji hrvatski pisci u Matoševu obzoru u: Usporedbe i tumačenja*, Dubrovnik 1991, str. 281-283.

¹⁴ SPH I, Zagreb, 1869, str. 56.

čitao, vjerojatno u kojoj od zagrebačkih knjižnica, te da ga nije zanimala samo *Judita* već i ostali Marulićev opus na hrvatskom. *Judita* je objavljena, naime, u raskošnom izdanju Matice hrvatske 1901. s velikom nakladom, pa se početkom stoljeća mogla naći po svim knjižarama i obiteljskim knjižnicama. Osim pojedinosti o Marulićevim čvorcima potrebno je upozoriti i na Matošev epitet za Marulića: *staroslavni začinjavac*. On ga je nazvao začinjavcem prije svojeg »discipulus-a« Tina Ujevića, koji ga tako apostrofira u sonetu *Oproštaj*, objavljenom u *Hrvatskoj mladjoj lirici* (1914. g.), dok je »Rabbi« svoj rečeni tekst objelodanio nekoliko godina prije (*Hrvatsko pravo*, 18. i 19. rujna 1908). Za Marulića se, naime, u retoričke svrhe uz »otac hrvatske književnosti« rabi i atribut »začinjavac«, najčešće »splitski začinjavac«, prema osmom stihu Tinove zvonjelice. Poznato je da je u prvoj fazi poznanstva Ujević čitao Matoševe tekstove kao svetopisamsko štivo, pa je vjerojatno zapamtio i Matoševo tituliranje Marulića kao »staroslavnog začinjavca«. Frano Čale pak drži stanovitim da je Matošev pogled na Marulića utjecao pozitivno na Tinovo maruloljublje, za što navodi i intertekstualne potvrde iz jednog Ujevićevog teksta, kad na sličan način »splitskog začinjavca« stavlja za uzor mladeži.¹⁵ Znakovitije je pak možebitno preuzimanje figurnog naziva *začinjavac*, jerbo je u pozadini Matoševog utjecaja Tinov antologijski sonet, koji je u stanovitaj mjeri »felibriško« vraćanje na izvorište hrvatskoga pjesničkog jezika.¹⁶

Najviše redaka o Maruliću Matoš je pak napisao u svojem putopisu *Pod florentinskim šeširom*, tiskanom u *Hrvatskoj slobodi* (20. V - 1. VI. 1911), inače tekstu visoko stiliziranog proznog zbora i žanrovski dinamičnom. U Firencu je otišao po preporuci liječnika, već nagrižen bolešću, vjerujući u oporavak pod italjskim nebom, ali i kao hodočasnik u grad umjetnosti i kulture, slavne prošlosti. U tomu se gradu ubrzo snašao, dajući maha artistskoj italofiliji kao i njegovi ljubimci, francuski književnici iz XIX. stoljeća (Stendhal, Lamartine, Alfred de Musset). Matoš je ushićen onim na što nailazi na poprištima talijanske umjetnosti; istodobno je u mislima na hrvatsku zbilju i prošlost. Te kontraste vehementno upliće u svoj tekst, strukturiran prema Danteovu nacrtu, *L'inferno*, *Il Purgatorio*, *Il Paradiso*.

U Raju je najviše izbila na vidjelo njegova italofilija, Firenca mu je zrcalo talijanske nacionalne kulture, dok ga se drugi gradovi s Apenina toliko ne doimlju, jer su pokrajinski određeni poput Mletaka, Napulja, Bologne, štoviše i Rima. Idući tragom dojmovnikā o Italiji europskih umjetnika i povjesnika kulture, ponajviše francuskih, posebno se, jasno zaustavlja na Hrvatima, spominjući studiranje Draškovićā i Keglevićā u Bologni i Padovi na najslavnijim sveučilištima, pa povijesne ličnosti s talijanskom ili papinskom vezom (Tomo Bakač, Vuk

¹⁵ Usp. F. Čale, o.c., str. 278.

¹⁶ Slično će u postmodernizmu postupiti i Tonči Petrasov Marović s izričitim intertekstualnim posredništvom Tinove zvonjelice. Usp. M. Tomasović, *Tončeva pjesan »Suprotiva« naprama Marulićevoj u: Nove godine s Marulom*, Split, 2000, str. 179-183.

Frankopan, Lovro (!) Ranjina, Ilija Crijević, Tommaseo, Kvaternik, Demeter, Kukuljević, Bošković, Medulić, Klović), nižući pisce, slikare i političare, u poanti uvodi Marulića, tvrdeći da »naša kultura od Marulića, prevedenog onda u tri jezika, pa sve do stoika Starčevića i renesanšanina Strossmayera (...) sve je to stvaralo dušu, staru dušu hrvatsku pod dojmom te fine i čiste kulture. (...) Zato, poznavati Italiju, ili barem shvatiti staru Italiju, znači shvatiti veliki dio inteligencije i psihe hrvatske, znači poznavati sebe.«¹⁷ Matoš hrvatski nacionalist, ljuti starčevićanac (bez svojega političkog uzora ne može ni u ovom katalogu), u susretaju s Firencem zatamljuje gorčinu zbog povijesnih iskustava s Mlečanima i zbog pokušaja talijanizacije Dalmacije u nedavnom vremenu i emotivno priznaje udjel Italije u oblikovanju hrvatske kulturne samosvijesti. Marulić mu je opet reprezentativna ličnost i u tom kontekstu, te navodi da su mu djela prevedena na tri svjetska jezika. Vjerojatno je ciljao na talijanski, njemački i francuski, koliko se navodilo u dotadašnjoj literaturi;¹⁸ sada bismo njima dodali španjolski, engleski, portugalski. Evocirajući jedan od najznamenitijih lokaliteta »Firence«, gdje su našle mjesto čuvene skulpture, Celliniev *Perzej*, Donatellova *Judita*, Matoš otkriva svoje domoljubno pravaško srce: »... dok je u tim simbolima slavila preporodjena Firenca pobjedu, tamo preko mora u Hrvatskoj (...) pade na Udbini cvijet plemstva našeg, azijska aždaja, tuđinska Meduza pade kao mōra, kao vampir na srce naroda.«¹⁹ Kontrast je uvod u laudu sa svečanim slogom »...ali *Jedan*, –, ali ti, Marule slavni, ti si probudio Perzeja jezika našeg, ti si, pjesniče, pravedniče, već onda u *Juditi* htio probuditi dušu našeg pogaženog naroda, ali u mraku, ti si, Marko Maruliću, ostao glas u pustinji i zato je tako tužna, tako zaplakana tvoja Judita, kip majke Hrvatske, pored triumfalne sablje i krvavog balčaka toga Perzeja i florentinske Judite, ovih tvojih srećnih, pobjedničkih, slobodnih suvremenika. Ili zar odista ni molitva, ni sveta molitva i svete pjesme starog, mudrog i svetog Hrvata ne mogu ni danas još ganuti to roblje, to kukavno roblje hrvatsko kojemu je svaka baba Meduza i svaki špicl Holoferne?»²⁰ U proznom tekstu putopisa ovaj umetak o »ocu hrvatske književnosti« stiliziran je kao pjesnička apostrofa, u kojoj je pisac, nogama na firentinskomu kulturnom trgu, a mislima u Hrvatskoj, zapravo u sjedištu njezina političkog života, u Zagrebu. Opetovao je žalac protiv nedomoljubne apatije svojih sunarodnjaka »stekliškom« retorikom, nalik onoj iz spomenutog članka o *Domaćem ognjištu*. Sâm se umetak preoblikovao u apoteozu tvorca *Judite*: mudri, sveti, sveti *Marul* poslužio je Matošu da se preko pravaškog glasila obrati učmalim Hrvatima, »super dorminetibus suis filiis«, buditeljskim patosom nalik Ivanu

¹⁷ Sv. XI, str. 208.

¹⁸ Podatke o prijevodima Marulićevih latinskih djela Matoš je zacijelo našao u radu tako naslovljenom Mirka B r e y e r a (*Prosvjeta*, br. 22, Zagreb, 1901, str. 687-689). Matoš u to vrijeme u Parizu zbog novčane oskudice nalazi mecenu upravo u Breyeru, zagrebačkomu knjižaru i antikvaru, kojemu za čedan honorar ispisuje podatke u Bibliothèque Nationale de Paris. Usp. o.c., sv. VI, str. 245.

¹⁹ Sv. XI, str. 209. O Matoševim dojmovima iz Firence opširnije govorim u radu *Matoševi talijanski puti u: Tradicija i kontekst*, Zagreb, 1988, str. 144-154.

²⁰ Ibidem.

Derkosu osamdesetak godina prije u poznatomu latinskom spisu *Genius patriae* (1832). Njegova *patria* Croatia, predvidio je, opet će biti u velikim iskušenjima, rat je na pomolu, a Hrvati nepripravni, utonuli u stranačke uskogrudne razmirice i unutarstranačke pravaške obračune. Matoš se u tom času sjeća Juditina osobnoga junačkog čina i Marulićeve rodoljubne zauzetosti, koji da je svojim hrvatskim spjevom »Perzej našeg jezika«, osjećajući ono što tada nije još bilo oblikovano u nacionalnoj svijesti: taj je spjev prekretnica ne samo u hrvatskoj književnosti, nego i u konstituiranju narodnoga duhovnog bića; Marulić je ne samo pjesnički uzor nego i primjer intelektualcima. U patosu, koji ga je ponio tijekom apoteoze, prizivlje ga, među ostalim: »Marul slavni«. U prvom desetljeću prošlog stoljeća, obilježenom i vraćanjem dostojanstva »staroslavnom začinjavcu«, auktor se *Judite* isključivo imenovalo imenom i prezimenom, Marko Marulić. Matoš je, čini mi se, prvi afektivnoj sintagmi »otac hrvatske književnosti« dodao i nadimak Marul prema latinskom Marulus, bez tadašnjega jakog zazora prema djelima hrvatskih pisaca na nematerinskom jeziku. Je li bio baš prvi i nije važno, a znakovito je da je njegov *discipulus* započeo posljednji tercet soneta *Oproštaj* zazivkom: »Sbogom, o Marule!...«²¹ Recepcija pak Tinove pjesme kroz antologije hrvatskog pjesništva udomačila je pjesnički nadimak Marul, kako je to nerijetka konvencija za klasike nacionalnih književnosti. Prema tome, Matošu pripada prvenstvo za dvije omiljenice za Marka Marulića, *začinjavac* i *Marul*, koje je Augustin Ujević »promovirao« zvonjelicom *Oproštaj*, našavši ih kod *Rabbia*. Štoviše, »puntarski« duh iz završnice njegove zvonjelice na tragu je malo prije citirane Matoševe apoteoze pisca *Judite*. Brižnim čitanjem i ostalih Matoševih asocijacija na Marulovo djelo može se razaznati koliko on svoju percepciju tog djela aktualizira na razini osobnoga nezadovoljstva s tadašnjim stanjem u naciji u više smjerova. Marulić mu je, dakle, stožerna vrijednost koju stavlja pred oči čitateljima kao rješenje i hrvatske dezorijentiranosti.

Indikativno je s kojim se piscima iz hrvatske književne baštine Matoš identificira kao klasicima pisane riječi. U emfatičnom također članku *Hrvatska misao* (1907) lamentira nad razinom suvremene hrvatske umjetnosti u kontekstu političke represije: »Tko od nas što pišemo plemenitim slovom humaniste Marulića i idealnog vizionara Preradovića ne osjeti užasno poniženje u neizvjesnosti, da bi kakav madžarski sluga mogao zabraniti ovako pisanje i štampanje slobodnim jezikom, koji se opet počeo progoniti kao zločin jer je nerazumljiv geniju madžarskih konduktera, grofa Aponyija i izvjesnih Magdalena, noćnih nosilica njihove tamo kulture!«²² Uz Preradovića Matoš odabire Marulića kao *exemplum* iz nacionalne tradicije, a kad govori o tradiciji kao nacionalnoj energiji, »staroslavni začinjavac« je opet među njegovim izabranicima: »Hrvatska tradicija je način kako da kultom historijskih vrijednosti oživimo u našim dušama stare duše koje u njima leže – kako da kultom starih heroizama probudimo latentni naš heroizam, kako da kultom uskoka, Zrinjskih i Frankopana postanemo čelični kao A. Starčević, a

²¹ *Hrvatska mlada lirika*, Zagreb 1914, str. 126.

²² Sv. XV, str. 170.

kultom Marulića i Boškovića kulturni i superiorni kao Vraz i Strossmayer.«²³ To Matoš poručuje u jednom od *Pisama iz Pariza* 1901, kad se slavila *Juditina* obljetnica, a on se u toj prigodi pridružuje kultu njezinog auktora, stavljajući Marulića na Panteon hrvatskih velikana. U proljeće pak 1907. po treći je put kao vojni bjegunac *incognito* pohodio Hrvatsku, i tada je nastao jedan od njegovih najljepših putopisnih tekstova *Oko Lobora* (*Hrvatsko pravo*, 2—4. travnja 1908), u kojem nahodimo nenadmašnih stranica te književne vrste u Hrvata. Matoš je u toj pjesmi u prozi izrazio teret svoje nostalgичne vizije Hrvatske i najjasnije ostvario barrèsovsku ideju o nerazdvojivosti krajolika i nacionalnog bića te proizvedenu romantičarsku tezu o povijesnim lokalitetima kao ishodištima pjesničke inspiracije. Grofovski dvor u Loboru ovdje je gravitacijska točka njegove »gorko-slatke« domovinske ljubavi, a kult se domovine, i u ovom tekstu egzaltirano upozoruje, gradi passatističkim emocijama, što je isto tako analogija s Mauriceom Barrèsom; »Romantika nama nije ništa drugo, no koristan kontakt s energijom hrvatske prošlosti i hrvatske primitivnosti. Ne pesimistički teatralni gest à la Chateaubriand nego optimistično djelo za sadašnjost u vezi s hrvatskom prošlošću. I kod nas, još više no u inozemstvu, lažna modernost uništava energije i značajeve. Da se danas među nama pojavi kakav Zrinjski sa genijem Gundulića i karakterom Marka Marulića, naši razni elementi i elementičice dokazali bi mu crno na bijelom, da su mladonje i mediokriteti i kod nas u odlučnoj većini, političkoj i književnoj, pa da se treba pokloniti glasu većine, glasu naroda, glasu božjem, ergo glasu gluposti.«²⁴ Marulić se i tu smješta u Matošev elitni nacionalni triumvirat (Zrinjski i Gundulić), i to s karakternim vrlinama hrvatskog intelektualca domoljuba, koje da vrline nedostaju njegovim potomcima u kontraverznom ponašanju intelektualaca u Hrvatskoj iz putopisčeva doba. U te stožernike Matoš s punom zauzetošću uvršćuje i Josipa Jurja Strossmayera, suvremenika, intelektualca i nacionalnog mecenu. Znana nam je pravaška averzija prema *Štroci*, koja je tinjala i nakon pomirbenog sastanka između Strossmayera i Starčevića u Krapinskim Toplicama. Matoš je *Štroci* u nekrologu i prigodom podizanja njegova spomenika u Zagrebu ispisao najtoplije i najpohvalnije redke od svih hrvatskih prigodničara, pokazujući i time koliko je, kad je bila posrijedi nacionalna vrijednost, objektivan i nepristran, lišen stranačke zadrčnosti. U jednorečeničnom pasusu visokog stila Strossmayer je Matošu »rijedak kalež, u obliku srca, nakićen Cellinijevim poganskim vizijama, obasjan pobožnošću Marulićeve *Judite*«,²⁵ te je očigledno da je za svoj ikonografski crtež Strossmayera tražio jake usporednice i jednu pronašao u Marulićevu spjevu o starozavjetnoj hebrejskoj heroini. U asocijativnoj sprezi Marulić se po drugi put²⁶ našao uz bok đakovačkog biskupa, čijom su zaslugom utemeljene i financirane tolike hrvatske nacionalne institucije. To je Matošu bilo važnije od Strossmayerove

²³ Sv. V, str. 269.

²⁴ Sv. IV, str. 90.

²⁵ Tekst *Strossmayerov spomenik* objavljen je prvi put u pravaškom listu *Hrvatska* 4. kolovoza 1906. Citat prema: *Sabrana djela*, sv. IV. 23-24.

²⁶ Vidjeti bilješku 17.

stranačke pripadnosti i političkog suparništva s pravaškom strankom i *Starim*, kojeg je, jednostavno kazano, adorirao. Nije samo domoljubni kontekst Matoša doveo na postavljanje na istu ravan »staroslavnog začinjavca« i bogatoga crkvenog premeta iz Slavonije. Njegova lucidna kritička spoznajnost vodila ga je prema naslućivanju, koje će poslije biti potvrđeno, o golemoj Marulićevoj ulozi u oblikovanju hrvatske nacionalne samosvijesti u okviru pripadnosti europskoj kulturnoj zajednici, kakav je doprinos vidio i u Strossmayerovim postignućima, kad su se Hrvati kao nacija nastojali približiti toj zajednici. »Humanist« Marulić i »renesanšarin«²⁷ Strossmayer činili su mu se svjetionicima u viziji nacionalne simbioze tradicije i suvremenosti, prošlosti i modernosti, koju je simbiozu, kako je rečeno, promicao. Matošev kritički duh nije, međutim, bio sklon nekritičkom domoljublju, koje je preuveličavalo hrvatske zasluge bez pokrića, pa su stoga njegove glose o Maruliću još vjerodostojnije. U nekrologu *Gjuro Stjepan Deželić (Hrvatska smotra, knjiga IV, Zagreb, 1908)* Matoš je toplo prikazao lik radinoga zagrebačkog senatora i književnika i njegove zasluge na raznim područjima, ali nije prešao preko Deželićeva dobrohotnog diletantizma u historiografskim radovima i »naivnog patriotizma« zbog kojeg Hrvatima zbog njihove prošlosti daje prednost pred svim »živućim narodima Europe«, spominjući i Marulića, koji je za Deželića Dubrovčanin a ne Splićanin.²⁸

Listajući Matoševu publicistiku uočiti ćemo da mu Marulić navire u sjećanje u tekstovima s posebnim emotivnim rodoljubnim nabojem kao, primjerice, u podlistku *Na Božić* (1910), gdje u blagdanskome svečanom ozračju poručuje Hrvatima: »Vjerujte u domovinu i molite za nju Boga ljubavi, mučeništva, slobode i potpunog požrtvovanja! Marulić je tako za nju plakao i molio uzdasima svoje Judite!«²⁹ U glasovitoj paraleli *Beograd i Zagreb*, napisanoj u tronuću povratka u svoj rodni grad (*Kod kuće*, 1909), prednost hrvatske prijestolnice vidi i u šetalištima, uređenoj okolici i »krasnom drveću«. Veliča osobito hrast nad kestenom, koji se sadi po gradovima, koji da nema povijesti, jer brzo raste. »Drugo je ležati pod ovakvim efemernim drvetom, a drugo počivati pod hrastom, rođenim sa Reljkovićem i Marijom Terezom, a možda i sa Vramcem i Marulićem.«³⁰ Moram priznati da mi je u asocijacijskom tkivu, potaknutom zagrebačkim drvoredima, pomalo neočekivano bilo susretanje s Marulovim imenom, koji mu je ovdje simbol hrvatske drevnosti. Međutim, navesti je da je Matoš govoreći o spomenicima u Zagrebu, u povodu Kačićeva (*Zakasnio spomenik*, 1911) nadodao da hrvatskomu glavnom gradu nedostaju spomenici i drugih starih hrvatskih književnika, među kojima i Marulićev.³¹ Isto sam se tako iznenadio kad sam u kritičkom osvrtu na *Legendu o Amisu i Amilu* modernista Branimira Livadića u pokudi jezika djela naišao na tvrdnju: »Ta priča trebaše biti ispričana starohrvatskim, arhajskim

²⁷ Ibidem.

²⁸ Sv. IV, str. 243.

²⁹ Sv. XV, str. 298.

³⁰ Sv. XV, str. 227-228.

³¹ Sv. VII, str. 120.

jezikom Marulićevim ili Hektorovićevim, kajkavštinom ili čakavštinom ...»³² Matošu se, naime, činilo da poetičko instrumentaliziranje duha davnih legendi u pripovijestne svrhe nije primjereno tvrdim jezikom sadašnjice i da bi pri tome bio poželjan makar *arhaizatorski* govor, kao (moja interpretacija) nužno stilsko sredstvo. Matošev naputak može bitno je slijedio Tin Ujević u spominjanom sonetu *Oproštaj te Petar Zoranić*, simulirajući »arhaiski jezik« i pravopis. Naputak je ostvaren, ako to smijemo povezati, u hrvatskim prepjevima starotalijanskog pjesništva počevši od Mihovila Kombola, što se podudaralo s Nazorovim postupkom u romanu *Pastir Loda* (1938-1939), kada je u taj tekst umetnuo tobožnju poslanicu Marka Marulića Petru Hektoroviću.³³ Ističem tu pojedinost o prizivanju Marulićeva jezika u estetski izbor suvremenih književnika kao dalekovidnu pobudu, koja se može podkrijepiti i nekim pjesmama hrvatskih postmodernističkih pjesnika, u prvom redu Tonča Petrasova Marovića, Luka Paljetka, pa i Tonka Maroevića, Ante Stamaća.³⁴ Dakle, Matoševa glorifikacija Marka Marulića i njegovog »harvackog« bila je sukladna književnoj osjećajnosti našeg XX. stoljeća, kojoj je osjećajnosti i u pogledu »staroslavnog začinjavca« bio promotorom kroz pobratimstvo hrvatskih pjesnika diljem mnogostoljetnog služenja svojem »jaziku« i svojoj »baščini«. »Trubač sa Seine«, kako je u tom pobratimstvu Dobriša Cesarić nazvao Matoša u istoimenoj pjesmi,³⁵ »staroslavnom začinjavcu«, Marulu, kako je on prvi oslovio »oca hrvatske književnosti«, dao je povlašteno mjesto u poimanju zaslužnika iz hrvatske literarne i općenito nacionalne tradicije. Prepoznao ga je i kao živog pjesnika povrh njegova književno-povijesnog značenja. Uspostavio je s Marulom i, za njega tipično, afektivnu vezu koja je, poput drugih takvih, zarazno djelovala na Matoševa »discipulusa«. Veza je znakovita i zbog spoznaje da su dva hrvatska klasika, Marulić početkom XVI, a Matoš početkom XX. stoljeća, predodredila dva prijelomna razdoblja matične im literarne sudbine, određivši joj europski kažiput a štujući u isti mah svoje, kako bi Matoš rado napisao, *lare i penate*. Zbog velike izravne i neizravne sugestivnosti njegovih tekstova i kritičkih prosudaba može se tvrditi da je Matoš sudjelovao u senzibiliziranju naše, inače statične, svijesti o vlastitoj duhovnoj baštini na uzornom liku Marka Marulića. Podsjetiti je i u ovom kontekstu na jednu elementarnu činjenicu: u drugoj polovini XIX. stoljeća, kad se Hrvatska konstituirala kao moderna kulturna nacija, pisac je *Judite* minimalno obrađivan u stručnoj literaturi, spjev mu je objavljen tek jednom (1869), a na sljedeće izdanje trebalo je čekati 1901. godinu. Iako Matoš nije, opetujemo, auctor nijedne izričite bibliografske jedinice o Maruliću, toliko

³² Sv. VII, str. 253.

³³ Usp. M. T o m a s o v i ć, o.c., bilješka 1, str. 140-142.

³⁴ I s t i, *Marko Marulić »padre della letteratura croata«* in: *Marko Marulić, umanista croato nel contesto storico-letterario dell'Italia e di Padova*, Atti della Giornata di Studio tenutasi presso l'Università di Padova il 7 dicembre 2001, a cura di Luciana Borsetto, Edizioni dell'Orso, Alessandria 2004, str. 67-68.

³⁵ *Trubač sa Seine* (Matoš u Parizu). Pjesmu je nagradilo Društvo hrvatskih književnika kao najbolju u godini 1936.

ga je uvodio u vlastita, rodoljubna i književna, viđenja hrvatske zbilje u prošlosti i suvremenosti, izricao o njemu u brojnim tekstovima utemeljene, za ono vrijeme neuobičajene, pohvalne ocjene, da sve to zavrjeđuje marulološki spomen, pače raščlambu. Kako smo zamijetili, marulofilija je iz Matoševa pisateljskog pera izmamila stanovite stilske i retoričke auktorske učinke, što bi mogli biti i predmetom matošološkog zbora koji je u posljednje doba podosta zamuknuo.

M i r k o T o m a s o v i ć

THE VENERABLE MAKER

(Matoš on Marulić)

The writer analyses the perception of Marko Marulić in the oeuvre of Antun Gustav Matoš, in the writings published in the first decade of the twentieth century. Although he wrote no dedicated work or article about the first Croatian literary classic, Matoš mentioned him relatively frequently in associative sequences, catalogues, when he was speaking of the Croatian past and the contemporary state of the nation, as poetic and national value from the tradition that needs to be kept up. The writer in addition establishes certain intertextual links between Matoš and *Judita*, in an account of a journey the poet took to Samobor. It is also established that Matoš was the first to use the now well-known affective titles for the »father of Croatian literature« – *the maker* and *Marul*. A particular analysis is made of Matoš's assessment that Marulić is the first Croatian national poet and the first modern Croatian *littérateur*. Matoš places him, as author of *Judita* in contrast to his own contemporary intellectuals, whom he vehemently criticised for the patriotic feebleness and indifference to the unpropitious circumstances in the country. The writer several times points out that Matoš, with his astute critical intuition, recognised how exceptional Marulić was in the literature and national tradition, and that through this vision he adumbrated the way Marulić was to be understood at the end of the 20th century.